

NUOTOLINIO TEISMŲ DARBO LIETUVOJE GALIMYBĖS IR PERSPEKTYVOS

Arnas Malakauskas, Raminta Matulytė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto 4-o kurso studentai

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: arnasmalakauskas@gmail.com; matulyte.raminta@gmail.com

Darbo vadovas: Dr. Donatas Murauskas

***Santrauka.** Straipsnyje analizuojamos nuotolinio teismų darbo galimybės ir perspektyvos Lietuvoje. Remiantis tarptautiniais dokumentais, teisės aktais ir doktrina, Nacionalinės teismų administracijos pateikta informacija bei teisėjų ir advokatų apklausų rezultatais pateikiamos išvalgos dėl nuotolinio baudžiamųjų bylų nagrinėjimo COVID-19 pandemijos metu. Atlikta teismų nuotolinio darbo įtakos baudžiamojo proceso dalyvių teisėms ir pareigoms analizė. Pateikiamos išvalgos dėl teismų nuotolinio darbo reglamentavimo ir praktikos ateityje.*

***Pagrindiniai žodžiai:** nuotolinis teismų darbas, baudžiamasis procesas, proceso dalyvių teisės ir pareigos.*

***Summary.** This article analyses the topic of opportunities and perspectives of remote proceedings of the courts of Lithuania. Based on international documents, legal acts and legal doctrine, information provided by the National Courts Administration, interviews with judges and attorneys, the situation of remote criminal proceedings in the context of the COVID-19 pandemic is presented. An analysis of the impact of remote proceedings of courts on the rights and obligations of participants in criminal proceedings was also performed. This article provides insights into the legal regulation and practice of remote proceedings of courts in the future.*

***Key words:** remote proceedings, criminal proceedings, rights and obligations of the participants in the proceedings.*

Ivadas

„Šiuo metu mes rengiame nuotolinius posėdžius, nes kitokios išeities tiesiog neturime ekstremalios situacijos metu. Tačiau kai situacija pasikeis – nesant teisinio reguliavimo negalėsime tęsti nuotolinių teismo posėdžių. Jeigu būtų priimti įstatymo pakeitimai, būtų labai gerai, nes teismo posėdžių nagrinėjimai galėtų būti efektyvesni ir greitesni.“ – tyrimo metu kalbinta (-s) teisėja (-s).

2019 metų pabaigoje pradėjęs plisti SARS-CoV-2 (toliau – COVID-19) virusas pakeitė daugelį visuomenės gyvenimo veiklos sričių. Įprastas gyvenimo ritmas buvo sustabdytas ligos plitimo kontroliavimo priemonėmis – taikomi veiklų, susibūrimų apribojimai, lėmę ir teismų darbo pokyčio poreikį. Nuo 2020-03-16 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu šalyje įvedus visuotinį karantiną Lietuvos teismai buvo priversti ieškoti būdų, kaip tęsti darbą karantino sąlygomis. Iššūkiai teismų darbui nesibaigę paskelbus ir antrąjį karantiną šalyje. Pavyzdžiui, 2020 m. gruodžio 28 d. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija paskelbė atnaujintas rekomendacijas, kuriose, *inter alia*, teismams rekomenduojama teismo darbą organizuoti ir klientus aptarnauti nuotoliniu būdu, o kontaktinius teismo posėdžius rengti tik išskirtiniais atvejais, kai jų negalima nukelti vėlesniam laikui.

Kaip pažymi teisėjų tarybos pirmininkė S. Rudėnaitė: „ne kiekvieną bylą šiandien galime išnagrinėti nuotoliniu būdu, tačiau nesame vieni ieškodami sprendimų – nuotolinio bylų nagrinėjimo problematika tapo tarptautinių diskusijų objektu, svarstomos tiek tokio proceso galimybės, tiek galimos grėsmės asmens teisei į teisingą teismą“ (S. Rudėnaitė: principinis teisėjų tarybos siekis...2020). Proceso teisės požiūriu kyla diskusinių klausimų: kokia yra nuotolinio teismų darbo ateitis, ar veiksmai, atliekami nuotoliniu būdu, gali padėti užtikrinti sėkmingesnį proceso teisės principų įgyvendinimą bei ilgainiui pakeisti gyvą teismo procesą?

Siekdami atsakyti į klausimą – kokie sprendimai buvo priimti dėl teismų darbo nuotoliu ir su kokiais iššūkiais susidūrė teismų sistema? – iškėlėme tikslą išanalizuoti nuotoliu vykdomus baudžiamųjų, civilinių, administracinių ir konstitucinių bylų nagrinėjimo ypatumus. Tačiau, atlikę pirminę analizę, įvertinę tyrimo lauko ribas, nustatėme siauresnį **tikslą** –analizuoti nuotolinį Lietuvos teismų darbą nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Taip pat įvertinome, kad baudžiamasis procesas santykinai yra laikomas jautresniu žmogaus teisių užtikrinimo aspektu, todėl čia įžvelgėme daugiau nuotolinio teismo darbo iššūkių proceso dalyvių teisėms lyginant su asmenimis, dalyvaujantiais kituose teisminiuose procesuose. Atlikdami tyrimą siekėme įvertinti esamą teismų nuotolinio darbo (laikotarpiams nuo 2020-03-16 iki 2020-06-16 bei nuo 2020-11-04 iki dabar) padėtį ir pateikti įžvalgas dėl jo gerinimo, atsižvelgiant į tai, kad ketvirtosios pramonės revoliucijos ir naujų technologijų vystymosi kontekste teisinė sistema yra vis labiau stumiami arčiau reformų slenksčio. Šis darbas teikiamas 2021 m. kovo 2 d., todėl vėlesnės karantino režimo aktualijos bylų nagrinėjimo metu nėra aptariamos.

Rengdami šį darbą analizavome šiuo metu galiojančią nacionalinių teisinį reguliavimą, vertinome kitų valstybių gerąją praktiką, teisės mokslininkų nuomones ir tarptautinių organizacijų rekomendacijas dėl nuotolinio teismų darbo. Siekdami atskleisti ne tik formalias taisykles, bet ir praktinius iššūkius pateikėme prašymą Nacionalinei teismų administracijai (toliau – NTA) dėl informacijos apie teismų darbą visuotinio karantino metu. Lygiagrečiai atlikome pusiau struktūrizuotus interviu su skirtingų instancijų teisėjais ir advokatais¹, kurie ne tik atskleidė praktinius pandemijos iššūkius teismams, bet ir pasidalijo įžvalgomis dėl nuotolinio teismų darbo perspektyvų Lietuvoje.

1. Nuotolinio teismų darbo prielaidos ir galimybės

Vieta apribota ar sienų neturinti institucija – kas yra teismas? Štai klausimas, į kurį atsakymas gali padėti nubrėžti nuotolinio teismų darbo perspektyvą. Dar iki COVID-19 teisės mokslininkai kėlė klausimą, ar šiuolaikinių technologijų pasaulyje, kur daug gyvenimo sričių persikėlė į skaitmeninę erdvę, teismai gali egzistuoti tik fiziškai esančioje teismo salėje (Susskind, 2020)? Vertinant semantinę žodžio „teismas“ prasmę, Dabartinės lietuvių kalbos žodyne šis žodis savyje nekoduoja vienprasmio suvokimo, nes žodžio reikšmė apima tiek teisingumo vykdomąjį institutą, tiek teismą kaip įstaigą (Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema...2020). Vis dėlto, klausimas dėl fizinės teismo salės būtinybės yra gana komplikuoatas – nors teisinėje literatūroje galima rasti įžvalgų, kad nuotolinis procesas gali užtikrinti efektyvesnę teisės į teisingą bylos nagrinėjimą įgyvendinimą, tačiau taip pat kyla klausimas dėl sudėtingų iššūkių teisingumo, skaidrumo ir proceso viešumo užtikrinimui.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. nustatyta, kad asmuo, kurio teisės ir laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą (Lietuvos Respublikos Konstitucija...,1992). Ši nuostata įtvirtinta ir tarptautiniuose teisės aktuose – 1966 metų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktą (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių..., 1996) (toliau – TPPTP) 2 str. 3 d., 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių..., 1950) (toliau – EŽTK) 6 str. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) pabrėžia, kad teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos turi būti reali ir prieinama (Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas...,1979). Tai reiškia, kad valstybė yra įpareigota sudaryti protingas sąlygas šiai teisei įgyvendinti. Teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos prieinamumas, kaip buvo minėta, įtvirtintas EŽTK 6 str. 1 d., kuri nurodo, kad nustatant kiekvieno asmens civilines teises ir pareigas, asmuo turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo. COVID-19 pandemijos kontekste

---

¹ Tyrimo metų buvo apklausti – Vilniaus apylinkės, Mažeikių apylinkės, Kauno apylinkės, Lietuvos aukščiausiojo teismo teisėjai. Taip pat advokatai, dalyvaujantys baudžiamosiose bylose. Klausimai, pateikti respondentams pridedami priede Nr. 1

ši nuostata įgyja ypatingą reikšmę, atsižvelgiant į tai, kad pandemija nesustabdo šios nuostatos galiojimo t. y. valstybės turi užtikrinti teisminės gynybos prieinamumą net ir išskirtinėmis sąlygomis.²

Tačiau ir ne pandemijos laikotarpiu teisminės gynybos prieinamumo ir teisės į teisingą bylos nagrinėjimą problema kėlė globalų susirūpinimą. Pavyzdžiui, valstybėse, kurios laikomos technologijų taikymo valstybiniame sektoriuje etalonu, ginčų sprendimas valstybiniuose teismuose paprastai užtrunka per ilgai, kainuoja per daug, procesą apsunkina ir faktas, kad labai daug procesinių subtilybių yra suprantamos tik teisės profesionalams (Global Insights on Access to..., 2019). Šių esminių problemų priežastys gali būti labai įvairios – nepakankamas valstybinis finansavimas teisei sistemai, per didelis biurokratinis teismų aparatas, apribotas prieinamumas prie aktualių duomenų, kurie yra būtini visapusiškam teisės kreiptis į teismą įgyvendinimui ir kt. Nors atrodytų, kad teisės kreiptis į teismą prieinamumas yra svarbus daugiausia civilinėse ar administracinėse bylose, baudžiamosiose bylose šis aspektas yra svarbus vertinant asmenų galimybę pasikviesti gynėją ar atstovą, taip pat teisinės pagalbos padėtį valstybėse.

Nors aktyviau diskutuoti apie nuotolinius teismų posėdžius pradėta tik COVID-19 kontekste, nuotolinis teismų darbas nėra nauja sąvoka teisinėje sistemoje. Galima išskirti kelias **nuotolinio teismų darbo rūšis** (Susskind, 2020):

- 1) tik garsu atliekami proceso veiksmai, kai naudojamas telefonas ar tik garso perdavimo įranga. Tik garsu atliekamus proceso veiksmus taip pat galima skirstyti – mišrus posėdis – tai yra, kai vyksta fizinis posėdis, į kurį kai kurie proceso dalyviai yra prijungti garsu – arba visiškai tik garsu atliekami proceso veiksmai – tai yra, kai nevyksta joks fizinis posėdis ir visi proceso dalyviai dalyvauja tik prisijungę garso perdavimo priemonėmis,
- 2) vaizdo konferencijos, kai veiksmai yra atliekami naudojant „Zoom“, „Microsoft Teams“ ar kitą panašią konferencinių skambučių programą. Lygiai taip pat ir šiuo atveju galima išskirti mišrų posėdį – kai vyksta ir fizinis posėdis – arba veiksmus, atliekamus vien vaizdo konferencijomis, kai joks gyvas posėdis nevyksta ir
- 3) rašytinis, pakankamai plačiai taikomas ir Lietuvos teismų praktikoje – turbūt labiau aktualesnis civilinio ar administracinio proceso bylose bei baudžiamajame procese nesant įrodymų tyrimo (pvz. kasacinėje instancijoje).

Mūsų vertinimu, nuotolinis teismų darbas nėra tik alternatyvi priemonė, padedanti užtikrinti teismų darbo tęstinumą ekstremalių situacijų metu. Galima išskirti nuotolinių posėdžių organizavimo įprastinėmis sąlygomis privalumus ir sprendžiamas problemas:

---

² Svarbu paminėti, kad nors tiek TPPTP (4 str.), tiek EŽTK (15 str.) leidžia nepaprastosios padėties atveju nukrypti nuo įsipareigojimų pagal šiuos tarptautinių žmogaus teisių apsaugos instrumentus, šiam nukrypimui valstybės narės privalo pateikti deklaraciją. Atsižvelgiant į tai, kad net ir šalyje paskelbus nepaprastąją padėtį COVID-19 pandemijos pradžioje, Lietuva nepateikė tokių deklaracijų, daroma išvada, kad jokie tarptautiniai standartai dėl teisės į teisingą bylos nagrinėjimą nenustoję galioti.

- 1) Kai dėl objektyvių priežasčių proceso dalyvis negali atvykti į teismo posėdžių salę ar vykimas į teismą sukeltų didelių nepatogumų (pavyzdžiui, kai proceso dalyvis yra užsienyje), nuotolinis teismo posėdis yra laiką taupanti ir ekonomiška alternatyva.
- 2) Nuotoliniai teismų posėdžiai tam tikrais atvejais padeda efektyvinti teismų darbą ir pagreitinti bylų nagrinėjimą (pavyzdžiui, kai byloje nėra daug proceso dalyvių ar sprendžiamas santykinai „nesudėtingas“ ginčas).
- 3) Proceso dalyviams suteikus alternatyvią galimybę rinktis, kad jų byla būtų nagrinėjama nuotoliniu būdu, teismų teikiama „paslauga“ tampa patogesnė jos „vartotojui“ (angl. *user-friendly approach*).
- 4) Nuotoliniai teismų posėdžiai, lyginant su gyvais teismų posėdžiais, yra ne tokie formalūs ir oficialūs, todėl proceso dalyviai, turėdami galimybę dalyvauti teismo posėdyje iš jiems „psichologiškai saugios“ aplinkos, jaučia mažiau baimės.

Dar iki COVID-19 sukeltos būtinybės teismų darbą organizuoti nuotoliniu būdu, buvo pradėta rinkti informacija apie nuotolinio teismų darbo problemas: ribotas teisminių procesų dalyvių skaitmeninis raštingumas, vertėjo dalyvavimo užtikrinimas, atliekamų procesinių veiksmų pertraukiamumas dėl prasto interneto ryšio, privatumo ir saugumo standartų užtikrinimas naudojant vaizdo konferencijų programinę įrangą (Remote Courts Worldwide). Taip pat pastebėta, kad garso ir vaizdo perdavimo priemonėmis vykdomi posėdžiai yra labiau varginantys ir trunka ilgiau bei reikalauja daugiau pertraukų. Nuotolinis darbas taip pat kelia daugiau iššūkių tuose teismuose, kuriuose vis dar vyrauja popierinė dokumentų valdymo sistema (Susskind, 2020). Užsienio teisės mokslininkai atkreipia dėmesį į sudėtingą liudytojų duotų parodymų vertinimą baudžiamosiose bylose – yra teigiančių, jog siekiant nustatyti, ar asmuo sako tiesą, privaloma su juo būti vienoje patalpoje. Kiti, vis dėlto, teigia, kad matyti proceso dalyvių reakcijas galima ir nuotolinėmis priemonėmis. Dar viena aistringų diskusijų tema – ar nuotoliniame posėdyje galima išsaugoti teismo „didingumą“? Vertinant šį klausimą reikėtų atsižvelgti į tai, ar vaizdo konferencija gali atstoti gyvame posėdyje užtikrinamą pagarbą teismui ir ar tai nemenkina pačios teismo idėjos (Susskind, 2020).

Iki COVID-19 pandemijos nuotolinis teismų darbas buvo kur kas plačiau taikomas civilinėse ir administracinėse bylose ne tik užsienyje, bet ir Lietuvoje. Pavyzdžiui, civilines ir administracines bylas nagrinėjantys teisėjai ir tokiose bylose dalyvaujantys asmenys gali vadovautis beveik prieš dešimtmetį patvirtintomis nuotolinių posėdžių organizavimo, jo eigos fiksavimo gairėmis.³ Tačiau negalima teigti, kad ir baudžiamajame procese nebuvo taikomi atskiri nuotolinio darbo veiksmi. Šiuo metu Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodeksas (toliau – BPK) numato, jog tam tikrus proceso

---

³ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. gruodžio 7 d. įsakymas Nr. 1R-309 „Dėl Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos aprašo patvirtinimo“.

veiksmus galima atlikti nuotoliniu būdu, tai yra „garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis.“⁴

Esamos BPK nuostatos nurodo, jog iš esmės BPK dar iki visuotinės pandemijos leido tam tikrus baudžiamojo proceso veiksmus atlikti ir kai kurių baudžiamojo proceso dalyvių dalyvavimą užtikrinti būtent nuotoliniu būdu. Atlikę teisėjų apklausas, pastebėjome, jog BPK numatytos nuotoliu atliekamų veiksmų galimybės buvo pakankamai aktyviai taikomos teismų praktikoje ir iki pandemijos. Tai ypač galima pastebėti užtikrinant asmenų, esančių pataisos įstaigose, dalyvavimą – pataisos įstaigose dar iki visuotinės COVID-19 pandemijos buvo įrengta saugi nuotolinio vaizdo ir garso perdavimo įranga, kuria, atliekant baudžiamojo proceso veiksmus teisme, būdavo susisiekiama su pataisos namuose, areštinėse ar tardymo izoliatoriuose esančiais proceso dalyviais. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 str. 3 d. įtvirtinta, kad nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrįstumas. Apibendrinant R. Merkevičiaus nuomonę, galima teigti, kad jis kritiškai vertina teisėjų poziciją, kad sulaikyto asmens nebūtina pristatyti į teismą ir kad suėmimo klausimas gali būti sprendžiamas „nuotoliniu būdu“. Kitas pavyzdys, kurį interviu metu pateikė respondentai, buvo asmenys, esantys užsienyje ir negalintys atvykti į teismo posėdį Lietuvoje. Tokiu atveju dar iki COVID-19 pandemijos buvo taikoma teisinė pagalbos praktika, kai asmuo (įprastai liudytojas) būdavo apklausiamas nuotolinėmis priemonėmis Lietuvos ambasadoje užsienyje.

Vertinant BPK numatytas išimtis daroma išvada, kad įstatymų leidėjas dar iki visuotinės pandemijos atkreipė dėmesį į galimybę gyvai atlikti tam tikrus veiksmus dalyvaujant ne visiems proceso dalyviams. Tokių reguliavimų iš esmės lėmė siekis užtikrinti, kad išimtiniais atvejais, kai proceso dalyviai dėl objektyvių priežasčių negali dalyvauti teismo posėdyje (pavyzdžiui, kai liudytojai yra užsienio valstybėje), būtų užtikrintas proceso nepertraukiamumas bei ekonomiškumas.

2. Nuotolinio teismų darbo problemos Lietuvoje

Apribojus kontaktus tarp asmenų, teismai turėjo ieškoti alternatyvių būdų, kurie leistų užtikrinti bylų nagrinėjimo tęstinumą. Nors tiek NTA, tiek atskirų teismų administracijos dėjo pastangas užtikrinti nepertraukiamą baudžiamųjų bylų nagrinėjimą, neišvengta iššūkių. Mūsų nuomone svarbiausi buvo šie:

---

⁴ Tokios išimtis yra numatytos vertėjo veiksmų atlikimui (BPK 43 str.), suimtojo dalyvavimui BPK numatytais atvejais (BPK 127 str. 6 d., 130 str.), liudytojo apklausai, kai liudytojui taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės arba jis dėl kitų priežasčių negali atvykti liudyti (BPK 183 str. 4 d., BPK 279 str. 7 d., BPK 282 str. 4 d.), kaltinamojo dalyvavimui (BPK 233 str. 5 d., BPK 246 str. 1 d.), eksperto dalyvavimui (BPK 285 str.), nuteistojo, išteisintojo, asmens, kuriam byla nutraukta, taip pat asmens, kuriam paskirtos ar nepaskirtos priverčiamosios medicinos priemonės, dalyvavimui teismo posėdyje kasacinėje instancijoje (BPK 375 str.).

- 1) išlaikyti pakankamą teismo prieinamumą ir atliekamų veiksmų kokybę, įskaitant ir proceso dalyvių teisių apsaugą, kol fiziniai teismai yra uždaryti,
- 2) užtikrinti, kad bylų kiekis, kuris kaupiasi, kol teismų sistema nesugeba atlaikyti darbo krūvio dėl atidedamų procesinių veiksmų atlikimo, nesudarytų sąlygų nepagrįstam baudžiamojo proceso vilkinimui,
- 3) aprūpinti teismus reikalingomis technologinėmis priemonėmis, kurios leistų nagrinėti bylas nuotoliniu būdu bei užtikrinti teisėjų pasirengimą proceso veiksmus atlikti nuotoliu būdu.

Tyrimo dalyvavusių respondentų teigimu, būtina atskirti situaciją teismuose pirmojo karantino metu (t. y. Lietuvos Respublikoje galiojusio nuo 2020-03-16 iki 2020-06-16) bei šio darbo rašymo metu vis dar galiojančio visuotinio karantino, įvesto 2020-11-04 (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl...2020). Pasak respondentų viena esminių problemų buvo aiškių rekomendacijų, kaip toliau organizuoti teismo posėdžius, nebuvimas. Nors 2020-03-16 Teisėjų taryba išleido raštą dėl teismų funkcijų vykdymo karantino laikotarpiu (Teisėjų tarybos raštas dėl teismų...2020), pats raštas buvo pakankamai lakoniškas ir nesuteikė procesinio aiškumo nei teismams, nei asmenims, kurių bylos nagrinėjamos teismuose. Rašte aprašytas bylų nagrinėjimo prioritetas ir apsaugos priemonės, bet ne rekomendacijos, kaip atlikti atskirus procesinius veiksmus. Bendrąja taisykle tapo tai, kad visi gyvi posėdžiai, išskyrus tuos, kurie turi būti nagrinėjami netidėliotinais atvejais, turėjo būti atšaukiami. Tyrimo dalyvavę teisėjai atskleidė, jog iš esmės šios rekomendacijos ir buvo laikomasi – priešingai nei bylos, kurias galima nagrinėti rašytinio proceso tvarka (bylas kasacinėje instancijoje baudžiamajame procese ir daugumą bylų civiliniame ar administraciniame procese), baudžiamosios bylos, nesusijusios su suėmimo klausimų sprendimu, buvo atidėtos iki karantino pabaigos. Nors atrodytų, kad kasacinėje instancijoje neturėjo kilti didesnių problemų dėl teismo darbo tęstinumo, kadangi didžioji dalis bylų yra nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) teisėja (-s) teigia, kad bylų nagrinėjimas pirmojo karantino metu taip pat buvo sustojęs, tačiau įprastą darbo krūvį pavyko pasivyti gana greitai po karantino atšaukimo. Teisėjų teigimu, pirmojo karantino metu žodiniai posėdžiai, vykdomi garso ir vaizdo perdavimo priemonėmis, buvo daugiau išimtis iš taisyklės nei bendrai taikyta praktika, kas iš esmės pasikeitė antrojo karantino metu.

Tikėdamiesi antros COVID-19 bangos teismai kur kas intensyviau ruošėsi galiams iššūkiams – teismų administracijos aktyviai dirbo, siekdamos užtikrinti techninę teisėjų aprūpinimą nešiojamaisiais kompiuteriais ir kita kompiuterine įranga⁵ bei įsigyti sertifikuotas garso ir vaizdo perdavimo programas nuotolinių posėdžių organizavimui. NTA mums pateiktame atsakyme nurodė, kad kiekvienas teismas buvo aprūpintas

---

⁵ Pavyzdžiui, apklausos metu vieno iš apylinkės teismų teisėjas teigė, kad pirmojo karantino metu teismas turėjo tik tris nešiojamus kompiuterius, todėl nors teoriškai nuotoliniai teismo posėdžiai vykti galėjo, tačiau praktiškai nebuvo tam skirtos techninės įrangos.

„Zoom“ vaizdo konferencijų platformos licencijomis bei papildomais centralizuotos teismų sistemos vaizdo konferencijų įrangos komplektais. Vis dėlto, tiek NTA, tiek kalbinti teisėjai nurodė, kad bylos teisme nagrinėjimą organizuoja, taip pat ir sprendžia, kokią technologinę įrangą naudoti, bylą nagrinėjantis teisėjas, todėl procesiniai veiksmai gali būti atliekami ir naudojant kitą vaizdo konferencijų platformą. Interviu metu teisėjai pažymėjo, kad nebuvo organizuojami nuotolinių posėdžių organizavimui skirti mokymai, kaip vykdyti nuotolinius posėdžius ar naudotis nuotolinėmis darbo priemonėmis, todėl nuotolinių posėdžių (ne)organizavimas priklausė nuo pačių teisėjų – jų įgūdžių, motyvacijos mokytis, požiūrio į nuotolinį darbą. Pavyzdžiui, tie teisėjai, kurie neturėjo įgūdžių naudotis telekonferencijų programomis teismo posėdžius nukeldavo, o teisėjai, kurie savo pastangomis išmoko naudotis šiomis programomis, buvo linkę organizuoti nuotolinius posėdžius. Vis dėl to, reikia pažymėti, kad kai kurie teisėjai savo iniciatyva ėmėsi kurti mokomuosius vaizdo įrašus, kuriuose nuotolinių posėdžių organizavimo praktika ir kitais praktiniais patarimais dalijosi su kolegomis.

Pagal NTA pateiktus duomenis 2020 m. Lietuvos teismuose organizuotų nuotolinių teismo posėdžių skaičius stipriai išaugo lyginant su praėjusiais metais ir siekė 3865 (2019 m. – 2612). Iš viso, naudojant nuotolinio bendravimo įrankį „Zoom“ buvo surengti 10 973 susitikimai. Turint omenyje aukščiau išskirtas nuotolinio darbo rūšis, teisėjai patvirtino, jog vien garso perdavimo priemonėmis procesiniai veiksmai Lietuvoje nebuvo atliekami – dažniausiai naudotasi konferencinių pokalbių įranga – tiek kai visi proceso dalyviai dalyvauja nuotoliniu būdu, tiek mišriai – kai dalis asmenų dalyvauja gyvai. Taip pat, buvo taikomas rašytinis procesas tais atvejais, kai jis buvo įprastas iki COVID-19 pandemijos (pvz., rašytinis procesas kasacinėje instancijoje).

Taigi, pirmojo karantino metu teismus sukaustė stagnacija ir aiškių gairių dėl teismų darbo tęstinumo užtikrinimo trūkumas, todėl ir nuotoliniai posėdžiai buvo daugiau išimtis iš taisyklės nei bendra praktika. Antrojo karantino ribojimus teismai pasitiko labiau pasirusę – buvo suteiktos nuotoliniam darbui reikalingos priemonės, tačiau reikia konstatuoti ir tai, kad teisėjams nebuvo organizuojami mokymai dėl to, kaip suteiktomis priemonėmis reikėtų naudotis. Vertinant aptartus iššūkius reikėtų atkreipti dėmesį, kad turint ambiciją ir ateityje jei ne visą baudžiamąjį procesą, tai bent jau atskirus veiksmus perkelti į nuotolinę erdvę, reikia užtikrinti teisėjų kompetencijų tobulinimą ne tik savarankiškais teisėjų iniciatyvomis, bet ir centralizuotu mastu. Kitas aspektas, į kurį reikia atsižvelgti, tai naudojamos vaizdo konferencijų programos – nors NTA patvirtino, kad teismams buvo parūpintos sertifikuotos „Zoom“ programos, atsižvelgiant į duomenų apsaugos ir saugumo reikalavimus ateityje būtų galima svarstyti apie atskiros nuotoliniam teismų darbui skirtos sistemos sukūrimą. Tam tikros užuomazgos šiuo metu veikia tarp teismų ir pataisos įstaigų, tačiau visuotinai prieinamesnės sistemos sukūrimas ir įdiegimas užtikrintų ne tik sertifikavimo ar duomenų perdavimo į trečiąsias šalis problemą, tačiau galėtų būti ir įrankis patikrinti į teismo posėdį prisijungusių asmenų tapatybę – pavyzdžiui, jeigu jungimasis vyktų naudojant elektroninius valdžios vartus.

Kalbant apie iššūkius, susijusius su teisiniu reguliavimu, svarbu paminėti, kad pagal BPK 246 str., nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme, dalyvauti teisiamejame posėdyje „garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis“ gali tik kaltinamasis. Šiame kontekste gana keistai atrodo Teisėjų tarybos 2020 m. spalio 30 d. raštas, o būtent jo punktas, rekomenduojantis „teismo posėdžius organizuoti nuotoliniu būdu <...> proceso dalyvių dalyvavimą teismo posėdyje užtikrinti nuotoliniu būdu“. Akivaizdu, kad yra didelis poreikis įtvirtinti platesnes galimybes nuotolinių teismų posėdžių organizavimui. Vis dėlto svarbu neskubėti priimti šių priemonių, tinkamai neįvertinus nuotolinio teisingumo procedūrų poveikio žmogaus teisėms ir ypač pasekmių teisei į teisingą teismą. Kaltinamiesiems privaloma užtikrinti, kad jie veiksmingai naudosis savo teisėmis, net kai jie fiziškai nedalyvauja teisme ir negali asmeniškai susitikti su savo advokatais. Bendroji taisyklė yra tokia, kad įtariamajam/kaltinamajam turi būti sudaryta galimybė fiziškai būti teismo salėje ir dalyvauti bylos nagrinėjime tam, kad nebūtų pažeista asmens teisė į gynybą. Ypač antrojo karantino metu Lietuvos teismuose nagrinėti bylas prokurorui bei gynėjui dalyvaujant vaizdo konferencijų būdu tapo įprasta praktika, tačiau pagal BPK tokios galimybės nėra.

Ar COVID-19 metu susiklosčiusi teismų praktika reiškia, kad teismai netinkamai taiko BPK ir tai galėtų sudaryti terpę ateityje tokiu būdu nagrinėtas bylas skūsti šiuo pagrindu? Formaliai aiškinant BPK tokia problema galėtų kilti, tačiau tiek teisėjai, tiek kiti mūsų kalbinti ekspertai sutaria, kad svarbiausias tokiais atvejais yra proceso dalyvių sutikimas – jeigu būtų prieštaravimas posėdį organizuoti nuotoliniu būdu, teismas būtų įpareigotas ieškoti alternatyvos, kad nebūtų pažeistos proceso dalyvių teisės į teisingą teismo procesą. Manome, kad jeigu įstatymų leidėjas nuspręstų įtvirtinti visapusiškesnę teismų nuotolinio darbo reguliavimą (kas atsižvelgiant į šių dienų kontekstą yra reikalinga), jame turi būti įtvirtinta sąlyga, kad byla gali būti nagrinėjama nuotoliniu būdu tik tuo atveju, jeigu yra gaunamas visų proceso dalyvių sutikimas. Ši sąlyga yra būtina atsižvelgiant į nuotolinio darbo keliamus pavojus proceso dalyvių teisėms, taip pat į tai, kad ne visi proceso dalyviai yra pasiekę reikiamą kompiuterinio raštingumo lygį ir apsirūpinę tinkamomis priemonėmis. Iš kitos pusės, tinkamomis technologinėmis priemonėmis proceso dalyvius galima aprūpinti bendradarbiaujant su valstybinėmis institucijomis – pavyzdžiui, įrengus ar pritaikius savivaldybių pastatuose patalpas, kuriose asmenys galėtų dalyvauti nuotoliniuose teismų posėdžiuose. Tokiu būdu proceso dalyviai galėtų išvengti ir išlaidų, kurios susidaro dėl kelionių į teismus. Taip pat būtų užkertama galimybė dėl techninių priežasčių ar sąmoningai piktnaudžiaujant vilkinti bylos nagrinėjimą atsijungiant iš konferencinių skambučių programos. Tad svarbu yra BPK numatyti, kad ne tik kaltinamasis, bet ir kiti proceso dalyviai galėtų dalyvauti nuotoliniu būdu.

Kitas svarbus aspektas yra, kad norint, kad nuotolinis teismų darbas Lietuvoje ne tik įsitvirtintų, bet ir užtikrintų proceso dalyvių teises, tinkamą rungimosi principo procese įgyvendinimą, ne atskirų veiksmų, bet viso baudžiamojo proceso perkėlimas į

nuotolinę erdvę teisminėje stadijoje pagal BPK turėtų būti galimas tik esant visų proceso dalyvių sutikimui. Tačiau kalbant apie reguliavimo, esant sutikimui įvedimą, svarbu numatyti ir saugiklius, kaip būtų galima pasinaudoti savo teise atšaukti sutikimą – kaip tokiu atveju teismas turėtų elgtis – ar pereiti vėl į fizinį posėdį, iki kurios stadijos tokį sutikimą būtų galima atšaukti ir kt.

Svarbus aspektas, kurį teisėjai išskyrė kaip keliantį daug iššūkių nuotoliniam teismų darbui, tai įrodymų tyrimas. Pavyzdžiui, nagrinėjant bylą nuotoliniu būdu sunku užtikrinti proceso dalyvių teisę apžiūrėti daiktinius įrodymus, ypač tais atvejais, kai daiktinį įrodymą norima apžiūrėti jį fiziškai paimant į rankas (BPK 242 str. 1 d.). Teisėjų apklausų metu vienas (-a) teisėjas (-a) nurodė galimą šios problemos sprendimo būdą – skelbti posėdžio pertrauką, kad proceso dalyviai galėtų atvažiuoti ir apžiūrėti daiktinį įrodymą kiekvienam proceso dalyviui paskirtu laiku. Kita išskirta problema yra ta, kad nėra galimybių nuotoliniu būdu apklausti liudytojus, kadangi nėra galimybės užtikrinti, kad liudytojai duotų parodymus be pagalbos iš šalies, taip pat neužtikrinamas liudytojų tarpusavio nesusižinojimas. R. Merkevičius taip pat kelia klausimą, ar „nuotoline forma“ apklausiant liudytojus galima sukurti su jais reikiamą psichologinį kontaktą, stebėti jų veido ir kūno kalbą duodant parodymus (kaip tą padaryti, jei apklausiamas asmuo yra su nosį ir burną dengiančia kauke?). Kita problema, kurią apklausos metu išskyrė advokatas (-ė) – teisiniame procesui vykstant nuotoliniu būdu dėl techninių galimybių stokos prarandama galimybė teikti „siurprizinius“ įrodymus t. y. dingsta netikėtumo faktorius įrodymų tyrimo ir jų vertinimo metu. Nors dauguma kalbintų respondentų sutinka, kad esant gyvam posėdžiui matyti proceso dalyvių kūno kalbą, mimikas, intonaciją yra labai svarbu, siekiant nuspėti, ar asmuo meluoja, kaip reaguoja į proceso eigą ir kt., kaip minėta aukščiau, teisės doktrinoje (pvz. R. Susskind analizėse) pateikiamas prieštaravimas, kad ir nuotoliu atliekamų veiksmų metu tai yra visiškai įmanoma. Atsakant į respondentų nuogastavimus dėl ribotos galimybės pateikti siurprizinius įrodymus nuotolinio posėdžio metu ar suteikti galimybę įrodymus apžiūrėti, reikėtų tiek numatyti teisiniame reguliavime, tiek sudaryti technologines galimybes pateikti išsamius daiktinių įrodymų vaizdo įrašus. Jeigu būtų sudaryta tvarka, kaip daiktinius įrodymus iš anksto nufilmuoti (galbūt net pateikti 3D projekcijas), taip pat sudaryti galimybę ne tik prokurorams, bet ir gynėjams tokius įrašus pateikti teismo posėdžio metu, pavyzdžiui, dalinantis ekranu, būtų sunku kategoriškai teigti, kad ir toliau būtų ribojamos galimybės pateikti siurprizinius įrodymus ar tinkamai susipažinti su daiktiniais įrodymais.

Bene daugiausiai iššūkių keliantis nuotolinio teismų darbo aspektas yra proceso dalyvių teisių užtikrinimas. BPK 22 str. 3 d. numato kaltinamojo teises, kurios tarp kitų apima ir teisę susipažinti teisme su byla, gauti vertimą žodžiu ir raštu, turėti gynėją ir kt. Pavyzdžiui, kyla klausimas, kaip užtikrinti BPK 48 str. 1 d. 2 p. įtvirtintą teisę gynėjui ir įtariamajam ar kaltinamajam susitikti be pašalinių asmenų prieš apklausą arba prieš teismo posėdį, ypač kai kalbame apie įtariamuosius ir kaltinamuosius, kurie yra

įkalinimo įstaigose? Apklauso metu, advokatas (-ė) nurodė, kad tokiais atvejais kyla pagrįstų abejonių, kad gali būti neužtikrinamas gynėjo ir įtariamojo ar kaltinamojo susižinojimo neliečiamumas. Šiuo atveju nėra galimybės įsitikinti, kad pokalbio nesiklauso pašaliniai asmenys. Nors karantino metu šis klausimas buvo arba nesprenžiamas, arba sprenžiamas gynėją ir kaltinamąjį priskiriant pokalbių kambariui „Zoom“ platformoje, nuogastavimus dėl susižinojimo konfidencialumo būtų galima spręsti įdiegus ir išplėtojus jau minėtą vien tik teismams skirtą nuotolinio darbo sistemą. Kitas problemiškas aspektas proceso dalyvių procesinių teisių įgyvendinimo kontekste – procesinių dokumentų ir/ar prašymų pateikimo teismui galimybės ribotumas. Teisėjų apklausų metu išryškėjo problema, kad ne visi proceso dalyviai turi galimybę skenuoti procesinius dokumentus ir/ar prašymus ir tokiu būdu pateikti juos teismui, todėl nukenčia proceso greitumo principas, kadangi teismas tokiais atvejais turi skelbti posėdžio pertrauką. Reikėtų įvertinti faktą, kad baudžiamasis procesas priešingai nei civilinis ar administracinis vis dar yra dokumentuojamas popierinėmis bylomis, todėl proceso greitumo principą užtikrintų ir sudėtingą dokumentų pateikimo ar skenavimą išspręstų greitesnis teismų sistemos perėjimas prie elektroninių bylų ir baudžiamajame procese. Proceso greitumo principas nukenčia ir tais atvejais, kai bylos nagrinėjime reikalinga vertėjo pagalba, kadangi nagrinėjant bylą nuotoliniu būdu vertimo procesas užtrunka dvigubai ilgiau. Tačiau technologinės pažangos pasaulyje, naudojant automatines vertimo sistemas, tokią situaciją būtų galima lengvai išspręsti įdiegus jau minėtą atskirą sistemą teismams. Tokiu atveju netgi reikėtų peržiūrėti vertėjo kaip baudžiamojo proceso figūros statusą ir būtinumą pagal BPK.

Neabejotinai teismų nuotolinis darbas turi įtakos ir viešumo principo įgyvendinimui, ypač COVID-19 pandemijos kontekste, kadangi asmenys, norintys stebėti teismo procesą negali, kaip įprasta, stebėti jo teismo salėje. NTA nurodė, kad atsižvelgiant į teismo proceso viešumo principą, ypač nagrinėjant rezonansines, visuomenės susidomėjimą keliančias bylas, Teisėjų taryba rekomendavo žodinių bylų nagrinėjimą organizuoti taip, kad būtų užtikrinama teisė visuomenės ir žiniasklaidos atstovams stebėti (išimtiniais atvejais – tik klausyti) teismo posėdžius.⁶ Taigi iš esmės didelių iššūkių proceso viešumo principui nekilo, tačiau sekant valstybinių institucijų pavyzdžiu ateityje būtų galima numatyti viešų teismo posėdžių transliaciją net ir internetu, siekiant užtikrinti informacijos apie proceso eigą prieinamumą plačiajai visuomenei.

Reikia paminėti, kad bendra baudžiamojo proceso veiksmų perkėlimo į nuotolinę erdvę praktika susilaukė griežtos kritikos iš teisės mokslininkų. Pavyzdžiui, R. Merkevičius apskritai kvestionuoja teisėsaugos institucijų ketinimus, teigdamas, kad CO-

---

⁶ Rekomenduota iš anksto prognozuoti ir reguliuoti asmenų, pageidaujančių stebėti ar klausyti teismo posėdžius, srautus. Atsižvelgiant į nustatytus minimalaus ploto 1 asmeniui ribojimus posėdžių salėje, rekomenduota teismo posėdžio vaizdą ir garšą retransliuoti į visuomeniškai atvirą kitą teismo pastatą patalpą.

VID-19 tapo „formalia priedanga baudžiamosios valdžios institucijoms susikurti sau komfortiškas „nuotolinio darbo“ sąlygas, o žmogų dar labiau išstumti į baudžiamosios justicijos užribį“ (Merkevičius, 2021). Kaip pavyzdį R. Merkevičius pateikia tai, kad asmenys sužinoję, kad procese bus galima dalyvauti tik „nuotoliniu būdu“ apskritai atsisako jame dalyvauti. Kalbėdamas apie nuotolinio darbo perspektyvas, R. Merkevičius pažymi, jog tai, kas „COVID-19 pandemijos ir jos sąlygoto karantino metu buvo įvesta ir taikoma kaip laikinos procesinės formos, būdai ar priemonės, išnykus COVID-19 grėsmei, panaikinus socialinių kontaktų ar distancijų ribojimus ir t. t., gali tapti kasdieniais procesiniais instrumentais“ (Merkevičius, 2020). R. Merkevičius taip pat išskyrė tokias teismų nuotolinio darbo problemas: 1) liudytojų ir kaltinamųjų apklausa, 2) daiktinių įrodymų tyrimo problematika, 3) sklandžios proceso eigos užtikrinimas, kai dėl techninių priežasčių kas nors neprisijungia, arba sąmoningai, piktnaudžiaudamas išjungia vaizdo konferencijų programą, 4) procesinių taisyklių, reglamentuojančių nuotolinių veiksmų atlikimą teisme, nebuvimas.

Santykinai priešingą poziciją išreiškė M. Povilanskas, teigdamas, kad tai, kad nuotolinio teismojo posėdžio metu asmenys parodymus ir paaiškinimus duoda žodžiu, nepažeidžia reikalavimo ištirti įrodymus tiesiogiai. Priešingai – nuotolinio teismojo posėdžio metu, kaip, beje, ir kontaktinio (fizinio) teismojo posėdžio metu, visi procesiniai veiksmai, įtvirtinti BPK XX, XXI, XXII skyriuose, 308 straipsnyje, atliekami tiesiogiai, proceso dalyviai parodymus ir paaiškinimus duoda žodžiu. M. Povilanskas pažymi, jog tam, kad nuotoliniai teismieji posėdžiai taptų teisinės sistemos pažangos simboliu, ir kad niekam nekiltų noras juos vadinti „procesiniu chuliganizmu“, reikia tobulesnio (detalesnio) teisinio reguliavimo, adekvataus teismų sistemos materialinio aprūpinimo, o svarbiausia teisininkų – praktikų noro ir pastangų žengti koją kojon su nuolat kintančiu visuomeniniu gyvenimu (Povilanskas, 2021). M. Povilansko nuomone, esminis momentas, darantis nuotolinį teismą legitimu – tai realių galimybių pasinaudoti visomis procesinėmis teisėmis ir visiems proceso dalyviams užtikrinimas. Paprastaiariant, jeigu proceso dalyviui nuotolinio teismojo posėdžio metu užtikrinamos realios galimybės naudotis procesinėmis teisėmis arba jis jomis pasinaudoja taip kaip ir kontaktinio teismojo posėdžio metu, nuotolinis procesinių veiksmų atlikimas neturėtų būti vertinamas kaip neteisėtas. M. Povilanskas išskiria tokias nuotolinių teismų posėdžių problemas: 1) ilgai besitęsiantis, nepakankamas teismų materialinis aprūpinimas, 2) nepakankamas proceso dalyvių, o kartu ir teisėjų bei teismo posėdžių sekretorių kompiuterinis raštingumas, 3) proceso dalyvių piktnaudžiavimas situacija dėl koronaviruso infekcijos ir nuotolinių teismųjų posėdžių reglamentavimo netobulumų (spragų), siekiant vilkinti baudžiamųjų bylų nagrinėjimą teismuose.

Taigi, bene didžiausia problema Lietuvos teismų nuotolinio darbo kontekste – visapusiško įstatyminio reguliavimo nebuvimas. Šiuo metu kai kurie proceso veiksmai nuotoliniuose posėdžiuose yra daromi taikant ne BPK, bet remiantis teisėjų tarybos rekomendacijomis. Mūsų nuomone, aiškių procesinių taisyklių įtvirtinimas ir teismų

praktikos plėtojimas padėtų išvengti pavojų, kurie gali kilti nagrinėjant bylas nuotoliniu būdu, todėl reikalinga papildyti BPK, įtvirtinant platesnes galimybes atlikti proceso veiksmus nuotoliniu būdu, tačiau būtina įtvirtinti ir sąlygą, kad byla nagrinėjama nuotoliniu būdu tik gavus visų proceso dalyvių sutikimą. Sėkmingam nuotolinio teismų darbo plėtojimui taip pat reikalingas teisėjų kompetencijų tobulinimas, atskiros nuotoliniam teismų darbui skirtos sistemos sukūrimas ir inovatyvių technologijų įdiegimas, nuotoliniams teismo posėdžiams skirtų patalpų įrengimas žmonėms lengviau prieinamosiose vietose (pvz. savivaldybėse), teismų sistemos spartesnis perėjimas prie elektroninių bylų baudžiamajame procese.

3. Teismų nuotolinio darbo ateities iššūkiai

Akivaizdu, kad COVID-19 pandemija paskatino lūžį konservatyvių teisės ekspertų požiūriuose dėl nuotolinio teismų darbo ir tam tikra prasme atvėrė duris pokyčiams. Tačiau, ar pro šias duris įžengs Lietuvos teismų sistema?

Teisės mokslininkai negaili kritikos požiūriui, kad su COVID-19 pandemija įvyko teismų perėjimas į skaitmeninę erdvę. Vertindami skirtingų valstybių praktiką, jie teigia, kad dabartinė situacija yra greičiau tradicinio teismo modifikacija pasitelkiant vaizdo ir garso perdavimo priemones nei nauja – nuotolinė – teismų darbo era. (Susskind, 2020).

Reikėtų pritarti idėjai, kad trumpalaikėje perspektyvoje pagrindinis nacionalinių teismų uždavinys yra stabilizuoti ir tobulinti šiuo metu naudojamus *ad hoc* sprendimus ir sistemas ir taip sumažinti teismų darbo trikdžius likusiam COVID-19 sukeltos suirutės laikui. Šiek tiek ilgesnėje perspektyvoje teismai kartu su įstatymų leidėju turėtų atkreipti dėmesį į būtinybę užtikrinti, kad nuotolinio teismų darbo patirtis padėtų formuoti teigiamą požiūrį į reformas ir skaitmeninimo programas Lietuvos teismuose. Kalbant apie ilgalaikę perspektyvą, didelis dėmesys atkreipiamas į tai, kad COVID-19 pandemijos metu taikytos nuotolinio darbo priemonės iš esmės nespėdžia iki tol buvusių procesinių problemų – brangaus (daugiau kalbant apie civilines bylas), ilgai trunkančio, biurokratinio, neefektyvaus teismo proceso. Todėl teisės doktrinoje galime rasti pasiūlymų ilgalaikėje perspektyvoje įstatymų leidėjui bendradarbiaujant su teismais nacionaliniu lygmeniu inicijuoti radikalų teismų sistemų pertvarkymą ir įdiegti naują žmonių, procesų, technologijų ir fizinių erdvių konfigūraciją, kuri būtų orientuota į žmogų, įgalinta technologijomis, tvari, prieinama ir pranašesnė už šiuo metu veikiančią teismų sistemą.

Vienas iš tokių pateiktų siūlymų ilgalaikiai teismų reformai yra R. Susskindo pasiūlyta „išplėstinio teismo“ koncepcija. Nors idėja daugiau pritaikyta civilinių ginčų nagrinėjimui, tam tikri aspektai būtų efektyvūs ir baudžiamųjų bylų nagrinėjime. Knygoje „Online Courts and the Future of Justice“ pateiktos koncepcijos pagrindinė idėja yra ta,

kad skaitmeninėje visuomenėje, kurioje dauguma žmonių turi prieigą prie interneto, mūsų teismai turėtų vykdyti ir kitas funkcijas, viršijančias jų pagrindinę – pateikti autoritetingus, įpareigojančius sprendimus. Tokių naujų funkcijų pavyzdžiai galėtų būti: kuriamos ir viešinamos įvairios analizės sistemos, kurios gali padėti proceso dalyviams, ypač tiems, kurie atstovauja patys sau, suprasti savo teises ir pareigas; įrankiai, kurie gali padėti ne teisininkams organizuoti įrodymus ir suformuluoti savo argumentus; priemonės, skatinančios ir palaikančios šalis savarankiškai spręsti kylančius ginčus ir kt. Toks funkcijų išplėtimas galėtų padėti proceso dalyviams efektyviau ginti savo teises, nebūtinai pasitelkiant advokato paslaugas, kadangi dažnu atveju jos tiesiog yra per brangios (Susskind, 2019).

Vis dėlto, esminis klausimas yra, kokia apimtimi Lietuvos teismai yra pasiruošę reformoms ir pasibaigus COVID-19 pandemijai? Interviu metu teisėjai pažymėjo, kad pradžioje į teismų darbo organizavimą nuotoliniu būdu žiūrėta skeptiškai, tačiau įgauvant nuotolinio darbo patirties, požiūris keičiasi – teisėjai mato galimybes teismams dirbti nuotoliniu būdu ir po karantino. Visgi, vieningai pritariama tam, kad reikia atitinkamai keisti BPK – nustatyti, kokiomis sąlygomis galima organizuoti nuotolinius teismų posėdžius ir numatyti galimybes atlikti proceso veiksmus nuotoliniu būdu. Kaip jau minėta ankstesnėse dalyse, analizuojant bendrą poreikį nuotoliniam teismų darbui, pirmiausia, platesnės galimybės organizuoti nuotolinius teismo posėdžius asmenų teisių gynybą padarytų labiau prieinamą ir ekonomišką. Proceso dalyviai, turėdami galimybę pasirinkti bylos nagrinėjimą nuotoliniu būdu, turėtų teisėtą interesą tikėtis, kad nereikės vykti į teismą, tokiu būdu taupant savo laiką ir kelionės išlaidas. Kitas svarbus aspektas yra proceso dalyvių, kurie nėra kaltinamieji, judėjimo laisvės užtikrinimas – pavyzdžiui, jeigu asmuo yra nukentėjęs ir norėtų išvykti gyventi į užsienį, kol vyksta teisminis nagrinėjimas, kuris neretu atveju gali tęstis ir ne vienerius metus, nuotolinių veiksmų atlikimo galimybė palengvintų tokį judėjimo teisės įgyvendinimą. Kitais atvejais toks nuotolinių veiksmų atlikimas padėtų išvengti ir kaltinamojo bei nukentėjusiojo akistatos, kuri gali turėti neigiamų psichologinių pasekmių. Nors dauguma apklaustų respondentų teigia, kad baudžiamajame procese nuotolinių veiksmų atlikimas turi būti alternatyvi, daugiau išimtinė darbo organizavimo forma, mūsų darbe pateiktais siūlymais būtų galima ne tik išspręsti šiuo metu kylančias grėsmes baudžiamąjo proceso dalyvių teisėms ir pareigoms, bet ir užtikrinti efektyvesnį baudžiamąjo proceso principų įgyvendinimą. Vis dėlto, reikia pripažinti, kad nuotolinio teismų darbo sėkmė priklauso ne tik nuo papildomo finansavimo (pavyzdžiui, autonominės teismų sistemos nuotoliniam darbui sukūrimo), bet ir nuo pačių teisėjų, prokurorų ir advokatų požiūrio į nuotolinį teismų darbą bei norą bent iš dalies sugriauti fizines teismo salės sienas taip perkeltiant Lietuvos teismų sistemą į ketvirtosios pramonės revoliucijos erą.

Išvados

1. Nuotolinis teismų darbas buvo taikomas dar iki COVID-19 pandemijos ne tik pasaulyje, bet ir Lietuvoje. Lietuvoje nuotoliu atliekami veiksmai buvo dažnesni civilinėse ir administracinėse bylose, nors galimybė atlikti atskirus nuotolinius veiksmus BPK numatytais atvejais buvo naudojama ir baudžiamajame procese.
2. Atlikus teisėjų ir kitų ekspertų apklausą pastebėjome, kad situacija ir pasiruošimas nuotoliniam darbui teismuose skyrėsi pirmojo karantino Lietuvoje (nuo 2020-03-16 iki 2020-06-16) ir antrojo karantino metu (nuo 2020-11-04 iki dabar). Antrojo karantino metu teismai rūpinosi ne tik materialiniu aprūpinimu, bet ir aiškesniu baudžiamųjų bylų nagrinėjimo procesu įskaitant ir bylų nagrinėjimo gyvai ar nuotoliu prioritetą.
3. Galima išskirti tokius pagrindinius iššūkius Lietuvos teismams COVID-19 pandemijos metu: 1) išlaikyti pakankamą teismo prieinamumą ir atliekamų veiksmų kokybę, kol fiziniai teismai yra uždaryti, 2) užtikrinti, kad besikaupiantis bylų kiekis, nesudarytų sąlygų nepagrįstam baudžiamojo proceso vilkinimui, 3) aprūpinti teismus reikalingomis technologinėmis priemonėmis. Siekiant tęsti teismų darbą, nuotoliu atliekami veiksmai buvo neišvengiami ir baudžiamosiose bylose.
4. Nuotoliu atliekami veiksmai kėlė iššūkius dėl savo teisėtumo ir pagrįstumo atsižvelgiant į nepakankamą BPK reguliavimą, teisėjų kompetenciją ir materialinį aprūpinimą, galimybę užtikrinti proceso dalyvių teisių ir pareigų įgyvendinimą.
5. Galimo nuotoliniu būdu atliekamų veiksmų neteisėtumo problemą padėtų spręsti platesnis BPK reguliavimas, be kita ko, numatant sąlygą, kad byla gali būti nagrinėjama nuotoliniu būdu tik gavus visų proceso dalyvių sutikimą. Taip pat rekomenduotinas autonominės teismų nuotolinio darbo sistemos sukūrimas bei tinkamas materialinis teismų aprūpinimas.
6. Vis dėlto, šiuo metu taikomas nuotolinis teismų darbas neišsprendžia ir iki COVID-19 pandemijos buvusių teisinės gynybos prieinamumo, ilgo ir biurokratinio proceso ir kitų problemų. Todėl siekiant išspręsti gilesnes problemas teismų sistemai reikės ir didesnių pokyčių, kurių įgyvendinimui reikia ne tik didesnio materialinio teismų aprūpinimo ir įstatyminio reguliavimo, bet ir teisės profesionalų noro bei galimybių įtvirtinti platesnes nuotoliu atliekamų veiksmų galimybes Lietuvoje.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai teisės aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 2002, 40-987.
2. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.

Nacionaliniai teisės aktai

3. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl karantino lietuvos respublikos teritorijoje paskelbimo“. TAR, 5466.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. lapkričio 4 d. nutarimas „Dėl karantino lietuvos respublikos teritorijoje paskelbimo“. TAR, 23062.

Specialioji literatūra

7. Susskind, R. (2019). *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford University Press, 2019.
8. Teise.pro. M. Povilanskas. Nuotolinis teismasis posėdis: pažanga ar „procesinis chuliganizmas“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2021/01/05/m-povilanskas-nuotolinis-teismasis-posedis-pazanga-ar-procesinis-chuliganizmas/>.
9. Teise.pro. R. Merkevičius. Lietuvos baudžiamojo proceso diagnozė: COVID-19 pasitikome turėdami prastą savijautą, minorines emocijas ir nuslopintą imunitetą, o kokie išliksime po jo? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2020/11/25/r-merkevicius-lietuvas-baudziamojo-proceso-diagnoze-covid-19-pasitikome-turedami-prasta-savijauta-minorines-emocijas-ir-nuslopinta-imuniteta-o-kokie-isklisme-po-jo/>.
10. Teise.pro. R. Merkevičius. Suėmimo skyrimas Lietuvoje COVID-19 sąlygomis. Ar tikrai galime sau leisti baksnoti į A. Navalno „teismo procesą“ Rusijoje? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2021/02/01/r-merkevicius-suemimo-skyrimas-lietuvoje-covid-19-salygomis-ar-tikrai-galime-sau-leisti-baksnoti-i-a-navalno-teismo-procesa-rusijoje/>.
11. Teise.pro. S. Rudėnaitė: principinis Teisėjų tarybos siekis – pakelti teismų autoritetą visuomenėje ir valstybėje [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2020/12/10/s-rudenaite-principinis-teiseju-tarybos-siekis-pakelti-teismu-autoriteta-visuomeneje-ir-valstybeje/>.
12. Thepractice.law.harvard.edu. The Future of Court By Richard Susskind [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://thepractice.law.harvard.edu/article/the-future-of-courts/>.

Teismų praktika

13. Airey prieš Airiją [EŽTT], Nr. 6289/73, [1979-10-09], ECLI:CE:ECHR:1979-1009JUD000628973.

Kiti šaltiniai

14. Remotecourts.org. Remote Courts Worldwide [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://remotecourts.org>.
15. Worldjusticeproject.org. Global Insights on Access to Justice 2019 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/global-insights-access-justice-2019>.
16. Teisėjų tarybos 2020 m. kovo 16 d. raštas “Dėl teismų funkcijų vykdymo karantino laikotarpiu” [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/03/del-teismu-funkciju-vykdyimo-karantimo-laikotarpiu.pdf>.
17. Lietuvos Respublikos Sveikatos Apsaugos Ministerijos 2020 m. gruodžio 28 d. rekomendacijos “Dėl Covid-19 ligos (koronaviruso infekcijos) valdymo priemonių organizuojant teismų darbą“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Rekomendacijos_teismams.pdf
18. lkiis.lki.lt. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>

Priedas Nr. 1

Klausimai, pateikti respondentams tyrimo metu

1. Kokie, Jūsų nuomone, nuotolinio darbo privalumai?
2. Kokie, Jūsų nuomone, nuotolinio darbo trūkumai?
3. Kaip manote, ar rengiant teismo posėdžius nuotoliniu būdu yra užtikrinama vienoda teisminio proceso kokybė, lyginant su gyvais posėdžiais? Taip/Ne (trumpai pagrįskite savo nuomonę)
4. Kaip manote, ar nuotoliniai teismo posėdžiai gali pažeisti procese dalyvaujančių asmenų teises? Jeigu taip, tai kokias didžiausias grėsmes matote?
5. Kaip vyko įrodymų tyrimas nagrinėjant bylą nuotoliniame teismo posėdyje, atsižvelgiant į BPK 242 str. 1 dalį? Kokius iššūkius matote šioje proceso stadijoje?
6. Kaip manote, platesnės nuotolinio teismų darbo galimybės didintų, ar mažintų visuomenės pasitikėjimą teismais? Kodėl?
7. Kaip manote, ar įstatymų leidėjas turėtų įtvirtinti platesnes galimybes rengti nuotolinius teismo posėdžius? Jei taip, kokius pokyčius matytumėte būtinus?
8. Ar nagrinėjant bylas nuotoliniu būdu bylos būtų išsprendžiamos per trumpesnį laikotarpį?
9. Ar teismo posėdžių salėse vykstantys bylos nagrinėjimai turėtų būti transliuojami internete, siekiant plačiau užtikrinti bylų nagrinėjimo viešumo principą?

10. Ar COVID-19 pandemijos metu organizuojamuose gyvuose teismo posėdžiuose yra užtikrinamos pakankamos asmeninės apsaugos priemonės?
11. Kaip, jūsų nuomone, nuotolinis baudžiamųjų bylų nagrinėjimas paveiktų proceso subjektų dalyvavimo procese „aktyvumą“?
12. Kaip yra užtikrinamas baudžiamojo proceso greitumo principo įgyvendinimas COVID-19 pandemijos kontekste?
13. Kokiu būdu, rengiant teismo posėdžius nuotoliniu būdu, yra užtikrinama, kad liudytojas ar kaltinamasis parodymus duoda patys, nesinaudodami pašaliniais šaltiniais (pvz. advokato pagalba)?
14. Kaip sprendžiamos situacijos, rengiant posėdžius nuotoliniu būdu, kai dėl techninių priežasčių, ar sąmoningai proceso subjektas išjungia vaizdo konferencijos programą?
15. Ar COVID-19 pandemija yra laikoma svarbia aplinkybe sprendžiant dėl procesinio termino pratęsimo ar atnaujinimo? Ar savo praktikoje visuotinio karantino metu į šią aplinkybę atsižvelgėte?
16. Kaip vertinate 2020 m. birželio 26 d. BPK pakeitimą, kuriuo panaikintas BPK 51 str. 10 p. (gynėjo dalyvavimas yra būtinas, kai asmuo yra laikinai sulaikytas šio Kodekso 140 straipsnyje nustatyta tvarka) sulaikyto asmens teisių užtikrinimo aspektu? Ar manote, kad toks reguliavimas turėtų išlikti ir pasibaigus pandemijai?
17. Kaip, COVID-19 pandemijos kontekste, yra užtikrinamas BPK 48 str. 1 d. 2 p. (teisė nekludomai susitikti su įtariamuoju ar kaltinamuoju prieš apklausą arba prieš teismo posėdį)?

NUOTOLINIO TEISMŲ DARBO LIETUVOJE GALIMYBĖS IR PERSPEKTYVOS

Santrauka

Šiame darbe pateikiamos išvalgos apie nuotolinio Lietuvos teismų darbo baudžiamajame procese galimybes ir perspektyvas. Analizuojama procesinių veiksmų atlikimo nuotoliniu būdu situacija Lietuvos teismuose iki pandemijos. Darbe taip pat nagrinėjama rizikos proceso dalyvių teisėms problematika, kai byla yra nagrinėjama nuotoliniu būdu. Darbe taip pat analizuojami praktiniai klausimai, kurie kilo teismams nagrinėjant bylas nuotoliniu būdu pandemijos metu, įskaitant, bet neapsiribojant: visapusiško įstatyminio reguliavimo nebuvimo, įrodymų tyrimo, kaltinamojo ir jo advokato bendravimo konfidencialumo, techninio teismų pasirengimo stokos ir kiti klausimai. Ši analizė pateikia pasiūlymus dėl galimybės teismams nagrinėti bylas nuotoliniu būdu ne tik COVID-19 pandemijos metu, bet ir po jos.

POSSIBILITIES AND PERSPECTIVES OF REMOTE WORK OF COURTS OF LITHUANIA

Summary

This paper provides insights into the possibilities and perspectives of remote work of Lithuanian courts in criminal proceedings. This work analyses pre-pandemic context and remote proceedings application in Lithuanian courts. It also provides main issues related to the risks for the rights of persons and institutions involved in the criminal proceedings. Another focus of this article is the practical issues that were discovered during the pandemic, including but not limited to: lack of comprehensive legal regulation, examination of evidence, communication between the accused and his/her attorney, lack of technical preparation of courts and others. This analysis provides suggestions for possibilities to implement remote proceedings not only during the pandemic but after the COVID-19 context as well.